

I. BLOK

HISTORIE TRESTÁNÍ:

Trest jakožto sankce uvalená na pachatele vnější autoritou byla a je přítomna v různých podobách v každé společnosti. V historii měl trest různé podoby od veřejného posměchu, vyloučení z kmene u kmenových společenství, fyzické tresty, trest smrti, tresty postihující majetek, atd.

Ve starověku byl uplatňován akuzační princip (konflikt spojený s činem pachatele byl řešen v soukromoprávní rovině mezi pachatelem a poškozeným). Trest měl funkci odstrašení a odplaty („oko za oko, zub za zub“), měl symbolický význam,

Později s rozvojem centralizované moci roli žalobce přebírá stát a uplatňuje se inkviziční princip. Typické je, že nejsou zaručena stejná práva, majetní občané mají svá privilegia i v oblasti trestání.

V novověku postupně dochází k nahrazování tělesných trestů trestem vězení a jinými alternativami. Důležitými myšlenkami, které ovlivnily současnou podobu trestání, přinesli v osvícenství francouzský právník a filozof Montesquieu, který žádal právní jistotu, nezávislost soudů, proporcionalitu mezi trestným činem a trestem a nutnost výchovného vlivu trestu, a filozof Beccaria, který zdůraznil, že cílem trestu nemá být působení utrpení, ale ochrana společnosti. Postupně se objevují tendence ke stanovení jednotného systému, pravidel trestání a dochází k humanizaci trestů.

RETRIBUTIVNÍ JUSTICE

Tradiční vězeňské systémy vycházeli z retributivního přístupu k justici. Retributivní (odlatná) justice vnímá trestný čin jako újmu způsobenou státu, jako vybočení, porušení pravidel daných právními normami - **delikt je vnímán jako konflikt mezi jednotlivcem a státem**. Pozornost je soustředěna na **zavržení a odsudek** vycházející z viny v minulosti. Spravedlnost je spojena s určením **viny a pachatele a uložení trestu**. Hlavní zřetel je kladen na **potrestání pachatele**. Pravidlem je **jednoznačný trest. Oběť a společenství stojí stranou**. Zpravidla dochází k **trvalé či dlouhodobé stigmatizaci pachatele**.

Tradiční systémy trestání zajišťují potrestání a určitou ochranu společnosti před jednáním pachatele, ale začaly se ukazovat jako nedostatečné z mnoha hledisek:

- nezohledňují potřeby, zájmy oběti,
- nezohledňují potřeby, zájmy komunity,
- malý vliv na nápravu pachatele, mnohdy zvyšují riziko recidivy,
- nejsou reflektovány příčiny trestné činnosti,

- nezajiřřují integraci pachatele po vykonání trestu,
- jsou finančně nákladné.

RESTORATIVNÍ JUSTICE

Hnutí restorativní (obnovující) justice se objevuje v 70. letech 20. století v severní Americe v Mennonitských komunitách (Kanada - Ontario, USA, Indiana), kde byly iniciovány první programy zabývající se kontaktem pachatelů a obětí.

Výraznou inspirací byly duchovní principy a tradice původních obyvatel severní Ameriky, Nového Zélandu, Austrálie.

Restorativní justice vnímá trestný čin jako újmu, **bolestivý zásah do života lidí, komunity**. Pozornost je soustředěna na řešení **problémů všemi zainteresovanými** osobami (pachatel, poškozený, rodiny, komunita, a další), **budoucnost** (prevence revidivy, bezpečí, „uzdravení“ obětí), **odpovědnost pachatele** za své jednání a jeho **závazky vůči oběti** (odčinění způsobené újmy). Spravedlnost je vnímána jako úsilí o **obnovu narušených vztahů** za účasti všech stran. Hlavní zřetel je kladen na **potřeby poškozeného, uznání a uplatnění jeho práv a odpovědnost pachatele**. Pravidlem pro řešení následků trestného činu a hledání vhodného opatření je **dialog a diskuze**. Restorativní justice je prostředkem **narovnání vztahu mezi pachatelem a obětí**. **Stigmatizace pachatele je v tomto pojetí odčinitelná jeho aktivitou** při nápravě škod.

Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Obnovující justice usiluje o maximální možnou míru „uzdravení“ a obnovu trestným činem narušených vztahů, za tímto účelem umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby. Dává přednost procesu založenému na spolupráci a účasti zainteresovaných stran a preferuje výsledky a řešení vycházející ze vzájemné dohody, vyváženě reaguje na zájmy a potřeby všech zúčastněných.

Koncepce současného pojetí restorativní justice:

- Základem trestní odpovědnosti je spáchání trestného činu (TČ), neboť jen za něj může být osoba trestně stíhána a odsouzena.
- TČ je buď sám **projevem určitého konfliktu nebo konfliktní stav vyvolává**.
- TČ je **útokem proti lidem** a mezilidským vztahům.
- TČ má za následek **vznik závazků a odpovědnosti**.
- Restorativní spravedlnost usiluje o **nápravu a uvedení věcí do původního stavu**.
- **Spáchání každého TČ vyžaduje odpovídající reakci**.

Formy:

- **Mediace** mezi obětí a pachatelem.
- **Rodinné skupinové konference** - zejména při řešení trestné činnosti mládeže. Účastní se pachatelé a jejich rodinní příslušníci či známí tzv. supporters, oběti a jejich rodinní příslušníci (přátelé, známí tzv. supporters) a také lidé z komunity, kde se trestný čin odehrál (soused, policista, učitel, kněz, sociální pracovník a další). Jednání vede facilitátor, který je zodpovědný za proces konference a vedení komunikace mezi účastníky, kterým pomáhá najít cesty nápravy konfliktního stavu spojeného s trestným činem.
- **Trestající kruh** (sentencing circle) – jedná se o podobnou metodu jako rodinné skupinové konference. Diskuse probíhá v kruhu, každý mluví, když k němu dojde tzv. mluvící pírkou či hůlkou. Oběť vždy mluví první. Účelem SC je společně probrat celou událost trestného činu a jeho následků a všichni zúčastnění diskutují o nejvhodnějším, programu, opatření nebo i trestu pro pachatele. Výsledek diskuse je předložen soudci, který posléze rozhodne o „potrestání“ (rehabilitační program v komunitě, obecně prospěšné práce, plán dohledu a reparace, nebo i trest včetně vězení).
- **Smírčí kruh** (peacemaking circle).
- **Léčivý kruh** (healing circle)
- **Reparativní probace a komunitní panely** – byly zavedeny 1995, kdy byly realizovány v rámci „probačního trestu“. Cílovou skupinou jsou zejména pachatelé nenásilných trestných činů. Některé panely pracují i s pachateli násilných trestných činů. Jednání vede koordinátor programu a je realizováno v komunitním centru nebo veřejné budově. Cílem panelu je připravit v součinnosti s pachatelem a se zahrnutím situace oběti plán probace resp. probačního dohledu včetně souvisejících povinností – např. program, plán reparace škody apod. Panely se zaměřují i na snížení rizika opakování trestného činu. Vytvořený plán je navržen soudci k rozhodnutí.
- **Parolové rady** – vznikly v Kanadě v rámci procesu podmíněného propuštění, jedná se o systém zaměřený na práci s podmíněně propuštěnými. Parolové slyšení (parole hearing) probíhá za přítomnosti tříčlenné Parolové rady, složené z nejmenovaných zástupců komunity (např. ze zástupců probační služby, vězeňské služby, neziskového sektoru). U parolového slyšení může být přítomna oběť trestného činu a je vždy o PS informována. PS je výsledkem intenzivní přípravy pachatele na podmíněné propuštění. Parolová rada hodnotí za přítomnosti parolového pracovníka věznice, pachatele, někdy i oběti, příbuzných připravenost pachatele na podmíněné propuštění. Cílem je realizovat podmíněné propuštění takovým způsobem, aby vedlo k postupné integraci pachatele do komunity a ke snížení rizika opakování trestné činnosti.

Více informací: <http://www.restorativejustice.org/university-classroom/01introduction/tutorial-introduction-to-restorative-justice/processes/circles>

Programy restorativní justice mohou být realizovány různou formou:

- Programy mohou být realizovány zcela mimo justiční systém.
- Programy jsou realizovány v částečné spolupráci s justičním systémem.
- Programy jsou součástí justičního systému a jsou legislativně zakotveny.

Základem rest.justice je odlišný pohled na událost trestného činu:

Restorativní justice - OBNOVUJÍCÍ	Retributivní justice - ODPLATNÁ
Trestný čin – újma, bolestivý zásah do života lidí, komunity	Trestný čin – újma způsobené státu, vybočení z pravidel.
Pozornost je soustředěna na řešení problémů, budoucnost, odpovědnost a závazky	Pozornost je soustředěna na zavržení a odsudek, vycházející z viny v minulosti
Porušením normy vznikají závazky a povinnosti	Porušením zákona vzniká vina pachatele
Spravedlnost jako úsilí o obnovu narušených vztahů za účasti všech stran	Spravedlnost jako určení viny a pachatele a uložení trestu
Hlavní zřetel na potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele	Hlavní zřetel na potrestání pachatele
Pravidlem je dialog a diskuze	Pravidlem je jednoznačný trest
Restituce jako prostředek nápravy mezi oběma stranami	Delikt jako konflikt mezi jednotlivce a státem
Uznání a uplatnění práv obětí	Oběť a společenství stojí stranou
Stigmatizace je odčinitelná aktivitou pachatele při nápravě škod	Trvalá či dlouhodobá stigmatizace pachatele

VÝVOJ RESTORATIVNÍ JUSTICE V ČR

Období do roku 1989

- Snahy o prosazování změn v trestní politice.
- 1968 – 1971 vznik experimentálního střediska postpenitenciární péče v rámci projektu Výzkum faktorů recidivy.
- Nová profese sociálních kurátorů.
- Návazně kurátoři pro mládež.
- Orientace na pachatele trestné činnosti a recidivisty.
- Konec osmdesátých let posun od kontroly k pomoci, od pachatelů také k jejich rodinám a blízkým.

Období po roce 1989

- 1989 – změny politického a společenského systému, sílí tendence k zavádění alternativních forem trestních sankcí.
- 1991 – mimosoudní alternativa pro delikventní mládeř – aktivní zapojení poškozeného i pachatele při odstrařování následků TČ, poprvé zapojení mediátora, využití tzv. odklonů v trestním řízení.
- 1993 – novela trestního řádu, zavedení **podmíněného zastavení trestního stíhání** (odklon trestního řízení), základ pro uplatňování principů **restorativní justice**.
- 1994 – zásadní vliv katedry sociální práce UK v Praze, studenti a pracovníci zakladatelé **Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici** – později **Sdružení pro probaci a mediaci, o.s.**
- Usnesení vlády ČR č. 341/1994 s účinností od 1.1.1996 – vznik systemizovaných míst probačních úředníků na okresních a krajských soudech ČR.
- 1996 – zavedení dalších alternativ – **narovnání** (odklon trestního řízení), **trest obecně prospěšných prací**.
- 1996 – první místa pracovníků PMS u každého okresního soudu
- 1997 – zavedení alternativ **podmíněné upuštění od potrestání s dohledem probačního úředníka** a **podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem probačního úředníka**.

Vznik PMS ČR

- 1999 – ministr spravedlnosti Otakar Motejl se zasadil o návrh zákona o PMS.
- Vznik tzv. Kvalifikačního vzdělávacího programu pro úředníky a asistenty PMS, první ročník v letech 1999-2000 – ještě před účinností zákona byli připraveni první pracovníci PMS.
- 2000 - přijetí zákona č. 257/2000 o PMS.
- 2001 - zahájení činnosti PMS.
- Podíl na vzniku PMS – univerzitní prostředí, nevládní organizace, využití zkušeností z praxe, podpora Ministerstva spravedlnosti ČR a Nejvyššího soudu ČR

Současná podoba Probační a mediační služby ČR

- **Struktura PMS:** střediska PMS působí v sídlech okresních soudů (74 středisek v 8 soudních krajích + 4 pobočky), na úrovni krajů - 8 regionálních vedoucích, ředitelství.
- Na střediscích PMS pracují **probační úředníci a asistenti**.

ČINNOST PMS ČR

PROBACE (§ 2 odst. 1 zákona č. 257/2000 o PMS): organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným, odsouzeným, kontrola a pomoc klientovi při náhradě vazby dohledem, při výkonu alternativních trestů (POD, OPP, TDV, TZV), při podmíněném propuštění, atd.

MEDIACE (§ 2 odst. 2 zákona č. 257/2000 o PMS): Mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením.

Činnost Probační a mediační služby spočívá zejména

- v **obstarávání podkladů k osobě obviněného** a jeho rodinnému i sociálnímu zázemí,
- ve **vytváření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání**, zejména projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody, nebo dohody o narovnání, případně podmínek pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody,
- ve **vykonávání dohledu nad chováním obviněného či odsouzeného** v případech, kdy bylo rozhodnuto o **nahrazení vazby probačním dohledem**, kdy byl **dohled uložen**, kdy bylo rozhodnuto o **podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu, v kontrole výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody**
- Probační a mediační služba současně **pomáhá při odstraňování následků trestného činu poškozeným** a dalším osobám dotčeným trestným činem.
- Probační a mediační **služba věnuje zvláštní péči mladistvým** obviněným a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých.
- **přispívá ke koordinaci sociálních a terapeutických programů** práce s obviněnými
- Probační a mediační služba se **podílí na prevenci trestné činnosti**

Pilíře:

- Kontrola pachatelů
- Podpora a pomoc obětem
- Zapojení komunity do řešení následků trestné činnosti

Zásady činnosti

- Důstojné jednání
- Zákonnost
- Přiměřená intervence

Principy

- Transparentnost

- Motivace
- Včasnost
- Přiměřenost
- Individualizace

CÍLOVÁ SKUPINA

- pachatelé trestných činů
- poškození / oběti trestných činů
- rodina, komunita

Věková skupina:

- děti mladší 15-ti let (0-15)
- mladiství (15-18)
- dospělí (18+)

POSLÁNÍ PMS ČR

Úkolem PMS je přispívat **prostřednictvím probace a mediace k naplňování trestní spravedlnosti** vytvářením podmínek pro účinné a efektivní rozhodování o alternativních postupech v trestním řízení a ukládání a zajištění výkonu alternativních trestů a opatření a rovněž nalezení odpovídající reakce na spáchaný TČ.

Prostřednictvím probace a mediace se **podílí na řešení sporů mezi obviněným a poškozeným a svými činnostmi usiluje o urovnání konfliktního stavu a obnovení respektu k právním normám** v souvislosti s trestním řízením.

Nedílnou součástí poslání služby je **prevence a snižování rizik opakování tr. činnosti**.

PMS **usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů** spojených s trestnou činností a současně organizuje a **zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozeného, ochranu komunity a prevenci kriminality**.

ROLE PROBAČNÍHO ÚŘEDNÍKA (PÚ) / PROBAČNÍHO ASISTENTA (PA):

PÚ je při výkonu své funkce povinen řídit se zákony, jinými právními předpisy a pokyny předsedy senátu nebo samosoudce a v přípravném řízení státního zástupce, které však nesmí směřovat ke způsobu a výsledku prováděné mediace. Přitom musí postupovat odpovědně.

respektovat a chránit lidská práva a svobody, důstojnost člověka a vyvarovat se jednání, které by mohlo vést ke zmaření účelu trestního řízení nebo vzbuzovalo pochybnosti o jeho objektivitě a nestrannosti.

Při nedodržení těchto povinností může předseda senátu nebo samosoudce a v přípravném řízení státní zástupce věc úředníkovi Probační a mediační služby odejmout.

Úředník Probační a mediační služby je oprávněn zjišťovat stanovisko obviněného k odklonu trestního řízení, k uložení trestu obecně prospěšných prací nebo k uložení jiného trestu nespojeného s odnětím svobody, a pokud jde o schválení narovnání, zjišťovat stanovisko obviněného i poškozeného.

Poruší-li obviněný podmínky, omezení či povinnosti stanovené mu v rámci dohledu, nebo omezení či povinnosti uložené mu v rámci některého trestu, odklonu trestního řízení anebo podmíněného propuštění, informuje o tom úředník předsedu senátu nebo samosoudce a v přípravném řízení státního zástupce.

Při méně závažném porušení může PÚ upozorní obviněného na zjištěné nedostatky a dá mu poučení, že v případě opakování nebo závažnějšího porušení stanovených podmínek, omezení či povinností bude o tom informovat předsedu senátu nebo samosoudce a v přípravném řízení státního zástupce.

PÚ má právo v mezích její působnosti nahlížet do trestních spisů vedených u soudu, státního zastupitelství a policie ČR, činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si kopie spisů a jejich částí.

PÚ nesmí v téže věci provádět úkony probace a mediace.

Jednotlivé úkony podle pokynů PÚ provádějí a organizačně zabezpečují asistenti střediska, kteří vykonávají i potřebné administrativní práce.

PÚ/PA má povinnost dodržovat mlčenlivost i po skončení pracovního poměru,

PÚ/PA nelze v návaznosti na jeho mediační činnost vyslýchat ke skutkovým okolnostem, které se dozvěděl při zprostředkování řešení sporu nebo v souvislosti s ním a které se neprojevily při uzavírání dohody mezi obviněným a poškozeným, s výjimkou případů zákonem uložené povinnosti překazit spáchání TČ nebo oznámit TČ.

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI

- **vytváří Probační a mediační službě podmínky** k řádnému výkonu probace a mediace, zejména po stránce personální, organizační, hospodářské a finanční.
- **vykonává nad činností Probační a mediační služby dohled.**
- MSp je ústředním orgánem státní správy pro probaci a mediaci.

RADA PRO PROBACI A MEDIACI ZEJMÉNA

- **navrhuje pravidla**, na jejichž základě jsou vytvářeny probační programy, a pravidla a standardy probační a mediační činnosti, které schvaluje svým rozhodnutím ministr spravedlnosti,

- **projednává koncepční a metodické materiály** připravené ministerstvem,
- **vyjadřuje se ke jmenování** a odvolání vedoucích středisek Probační a mediační služby,
- **vyjadřuje se k dočasnému přidělení** úředníků Probační a mediační služby k ministerstvu.

Členy Rady pro probaci a mediaci jmenuje ministr spravedlnosti ze soudců, státních zástupců, úředníků Probační a mediační služby /dva zástupci/ a dalších osob majících odborné znalosti a zkušenosti z oblasti probace a mediace. Schází cca 2-3x za rok.

SPOLUPRACUJÍCÍ INSTITUCE

- Orgány činné v trestním řízení
- Magistráty, úřady městských částí, městské a obecní úřady – především sociální odbory (sociální pracovníci pro osoby ohrožené chudobou, sociální kurátoři, sociálně-právní ochrana dětí, kurátoři pro mládež, atd.)
- Úřady práce (např. pracovníci hmotné nouze)
- Střediska výchovné péče, ústavní zařízení pro mládež, školy, poradny, atd.
- Neziskové organizace – azylové domy, poradenská pracoviště, terénní pracovníci, atd.